

ANTE JURIC

Centar za jadranska onomastička istraživanja  
Sveučilište u Zadru  
Trg kneza Višeslava 9, HR-23000 Zadar  
*ajuric@unizd.hr*

## SPECIFIČNI TOPONIMIJSKI LEKSIK (na primjeru sjevernodalmatinske obalno-otočne toponimije)

Analizom odabranih primjera iz toponimije sjevernodalmatinskog otočja utvrđuje se da jedan dio toponimijskog leksika ima samo toponimiji svojstveno značenje ili upotrebu, različito od značenja i upotrebe istih riječi u izvantoponimijskoj upotrebi. Temeljem nekoliko egzaktnih kriterija ta se kategorija riječi određuje kao „specifični toponimijski leksik“. Argumentiraju se i prednosti novoga metodološkog pristupa u istraživanju jadranskoga toponimijskog leksika.

### 1. Uvod

Za razliku od imenâ u većini drugih onomastičkih kategorija, imena u toponimiji nastaju spontano, u pravilu tijekom dužeg razdoblja. Budući da nije moguće precizno odrediti trenutak u kojemu riječi s pomoću kojih razlikujemo referente u prostoru postaju toponimima, odnosno prestaju biti apelativima, nije dakako moguće odrediti ni granicu između skupine riječi koje jesu toponimi i onih koje to još uvijek nisu, odnosno između onih koje „više nemaju značenje“ i onih koje ga „još uvijek imaju“. Toponimizacija je dakle proces, i to takav koji započinje prvim spomenom riječi u svrhu orijentacije u prostoru i završava se, nakon niza mogućih međufaza, njezinom potpunom desemantizacijom i svodenjem na semantički nebrojiv oblik pojedinačnosti.<sup>1</sup> Toponimija je, sukladno tomu, skup svih riječi s pomoću kojih se referenti na određenome prostoru identificiraju i međusobno razlikuju, neovisno o stupnju njihove toponimiziranosti, semantičnosti, brojivosti i leksičnosti. Ma koliko samorazumljivima ili banalnim se doimale, te se temeljne onomastičke činjenice nisu do kraja oživotvorile u metodologiji jadranskih

<sup>1</sup> Peti 1999, Frančić 2005.

toponomastičkih istraživanja. To potvrđuje i cijeli niz specifično toponimskih oblika i sadržaja, očuvanih u otočnoj i obalnoj toponimiji hrvatskoga dijela Jadrana, koji su u onomastičkoj literaturi ostali neprimijećeni, a od kojih ću neke u ovome radu pokušati valjano opisati, oprimjeriti i sistematizirati. Pritom će upravo doslovno prihvaćanje definicija iz uvodnog osvrta biti neizostavan preduvjet za razumijevanje pojma sadržanog u naslovu rada i toponimskih primjera s terena kojima ću se služiti u argumentaciji. Za razliku od tradicionalnoga pristupa obradbi toponimijskoga leksika, gdje se u sistematizaciji riječi „sa značenjem“ u obzir uzimaju samo riječi koje su dio općega leksika, odnosno one za koje se zna da su to nekad bile (npr. *blato, hripa, glava, kuk, rat, plasa, polje, zgon* itd.), metodologija i terminologija koju ovim radom želim promovirati u obzir će uzimati i riječi čija upotreba u općemu leksiku nije potvrđena, a koje su ipak neupitno imale određenu apelativnu vrijednost, i to kao „specifični toponimski leksemi“ (npr. *Lonča, Kalahatin, Kobiljak, Prišnjak, Zaglav* itd.), što će se vrlo jednostavno moći utvrditi i temeljem njihova višestrukog pojavljivanja u imenima istovrsnih referenata. Također, prelaskom u kategoriju „toponim“, onako kako je taj pojam definiran u ovome uvodu, značenje se pojedinih riječi iz općega geografskog leksika pomiče ili sužava, a da pritom ostaje nepromijenjeno onda kada se iste riječi upotrebljavaju izvan toponimijskoga konteksta. Ovaj tip leksičko-semantičke specijalizacije oprimjerit ću na toponimskim leksemima *školj* i *sika*. Riječi koje svjedoče o toponimijskoj specijalizaciji leksika, bilo da je riječ o formi ili o sadržaju, u jadranskoj su toponimiji prilično brojne. Unatoč tomu, čak i onda kada su etimološki i semantički protumačene, u onomastičkoj literaturi one nikada nisu bile tretirane kao zasebno leksičko polje, a analize i sistematizacije njihova sadržaja temeljile su se uglavnom na rječničkim opisima, uglavnom bez uvida u različitosti i nijanse do kojih se može doći terenskim uvidom.

## 2. Metodologija

S ciljem što potpunijega leksikološkog i semantičkog opisa, riječi sadržane u toponimiji nekoga prostora toponomastičari obično raspoređuju u podskupine i kategorije, na temelju više različitih kriterija. Kriteriji pritom mogu biti:

- 1) **gramatički**, npr: *imenice, pridjevi, prijedlozi, poimeničeni pridjevi, više-člane toponimske sintagme* itd.
- 2) **etimološki i povijesnojezični**, npr: *predromanski, romanski, slavenski, mletački, idioglotski, aloglotski* itd.
- 3) **leksikološki**, npr: *fitonimi, hidronimi, geografske imenice* (s potpodjelama, tipa: *vrsta tla, boja tla, poljoprivredna iskorištenost tla* itd.), *metafore* itd.
- 4) **semantički**, odnosno takvi po kojima se toponimi razlikuju ovisno o tipu referenta koji imenuju, npr: *imena otokâ* (nesonimi), *malih otoka*,

*nenaseljenih otoka, naseljenih mjesta (ojkonimi), uvala, vrhova (oronimi), morskih tjesnaca, usjeka i udolina* itd.

5) **onomastički:** *apelativ* i *onim*.

Bilo koji toponim, odnosno bilo koja riječ u toponimu, može se uvrstiti u popis temeljen na svakome od četiri spomenuta kriterija. Naravno, kriteriji nisu uvijek ni isključivi niti potpuno jednoznačni, niti je takva priroda na njima temeljenih kategorija, pa toponimi ponekad mogu biti svrstani u više različitih skupina. Tako primjerice toponim *Bok* podjednako opravdano možemo uvrstiti i među geografske imenice i među metafore, a toponim *Bilo* (zaselak blizu Primoštena) po gramatičkom kriteriju možemo svrstati i u pridjeve, budući da *bilo* u općem leksiku nedvojbeno jest pridjev, i u imenice, budući da su toponimi općenito imenice. Po semantičkom kriteriju *Bilo* opet možemo tretirati i kao ime naseljenog mjesta (ojkonim) i kao ime uvale itd. Takve i još složenije slične primjere u istočnojadranskoj toponimiji (i u toponimiji uopće) mogli bismo dakako nabrajati unedogled, a kategorije s najvećim brojem dvoznačnih opisa pritom bi nedvojbeno bile one u podskupini 5, barem onda kada je riječ o tradicionalnoj (spontanoj) podjeli na „prave toponime“ (*Iž, Brač, Vrgada* i sl.) i na „zemljopisne apelative“. Jedan od uzroka nejednoznačnoj i često površnoj interpretaciji sadržaja i onomastičke vrijednosti apelativa u toponimiji upravo je činjenica da se oni vrednuju na temelju onoga što jesu u općem leksiku, umjesto na temelju onoga što doista jesu u toponimiji, na terenu. Vrlo slikovit primjer za to je imenica *školj* (i varijante). Po uzoru na značenje u jeziku izvorniku, opća imenica *školj* redovito se opisuje kao ‘otok’ (manjih ili većih dimenzija), unatoč tomu što je u jadranskoj toponimiji njezino „značenje“ redovito bitno uže od općenitog ‘otok’, ali i unatoč činjenici, koju ću na konkretnim primjerima ilustrirati u sljedećem poglavlju, da je u pojedinim čakavskim govorima apelativni status te riječi vrlo upitan. Kako bi se toponimski sadržaj imenice *školj* i brojnih drugih riječi sličnoga onomastičkog statusa mogao što vjernije opisati, a to neizostavno mora biti jedan od primarnih zadataka toponomastike, podskupini 5 pridodao sam kategoriju „specifični toponimijski leksik“, kao jedini mogući metodološki okvir za analizu riječi koje dakle nisu pravi apelativi, a koje unatoč tomu imaju značenje. Spomenuta će kategorija sadržavati dvije skupine riječi:

- a) **riječi specifičnog značenja**, odnosno riječi čije izvorno općeleksičko značenje nije identično toponimskom, a da pritom nije riječ o toponimskim metaforama (npr. *školj, sika, jezero, kameni, vodeni* itd.) i
- b) **riječi specifične upotrebe**, odnosno riječi ili leksičke osnove koje nisu u upotrebi izvan toponimije, a u toponimiji imaju najmanje jednu istovrsnu paralelu (npr. *Aba, Bočić, Kobiljak, Lonča* itd.).

U odnosu na tradicionalni model analize toponimskog leksika koji sam opisao ranije, prednost je ovoga modela u tome što se kao kriterij za određivanje apelativnog statusa leksema ne uzima prozirnost lika, već primarno njegova višestruka pojavnost u imenima istovrsnih referenata. Tako će, unatoč neprozirnosti, u popis jadranskih toponimskih apelativa moći biti uvršteni primjerice i toponimi *Aba*, *Aranj*, *Čavatul*, *Kurba*<sup>2</sup>, *Lonča* i *Prišnjak*, dok će istodobno *Vrgada* ili *Žut*, čije su nam etimologije dobro poznate, ali nemaju paralela, ostati izvan popisa zato što za njih nemamo dokaza da su u hrvatskome ikad bili apelativima. Druga je prednost ovoga modela u tome što ne pravi razliku između leksema idioglotskog i aloglotskoga podrijetla, čak ni onda kada o apelativnosti ovih posljednjih u nekoj fazi hrvatskoga jezika nemamo drugih dokaza osim toponimskih. Ako brojnost i prostorni razmještaj određenoga toponimijskog aloglotema jasno upućuju na to da je on prije toponimizacije morao biti hrvatskim apelativom, kao što je to primjerice slučaj s toponimom *Žaplo* (i varijante)<sup>3</sup>, tada ga po apelativnosti valja smatrati ravnopravnim bilo kojemu drugom toponimskom leksemu slavenskoga porijekla. Pristajanjem uz opisane metodološke odrednice hrvatski je leksički korpus moguće obogatiti nemalim brojem starih romanizama, ali i mnogo većim brojem riječi slavenskoga podrijetla koje se, i jedne i druge, dosad nije uvrštavalo u rječnike općih imenica, isključivo zbog njihove ograničenosti na toponimiju (*Žaplo*, *Košljin*, *Guduča*, *Hripa*, *Prišnjak*, *Tovarnjak*, *Oštrica* itd.). Navest ću nekoliko slikovitih primjera s terena za oba tipa „toponimijske specifičnosti“ u jadranskom toponimijskome leksiku.

### 3. Riječi specifičnog značenja

Skupini riječi sa „specifičnim toponimskim značenjem“ pripadaju sve riječi za koje možemo dokazati da su se na određenome području specijalizirale do razine geografskog apelativa, iako to izvorno nisu bile, ili su pak bile, ali s ponešto drukčijim značenjem. Važan je pritom kriterij da trag specifične apelativne vrijednosti dotične riječi mora biti očuvan isključivo u toponimiji, a ne i u svakodnevnome govoru, kako je to s leksikaliziranim i živim metaforama tipa *glava*, *glavica* ‘manji vrh’, *bok* ‘manja uvala’, *kuk* ‘oštriji stjenoviti vrh’ i sl. Idealan primjer za ovu kategoriju riječi je *oštrica*, koja se na šibenskom području na dvadesetak mjesta pojavljuje kao toponim (*Oštrica*, *Punta Oštrice* i sl.), redovito u imenima rtova, a da pritom vrijednost opće imenice sa značenjem ‘rt’ nema ni u jednome od govora u čijoj je toponimiji zabilježena.<sup>4</sup> Evo još nekoliko slikovitih primjera:

---

<sup>2</sup> Ako je uopće riječ o neprozirnom toponimu, vidi Skračić *uskoro*.

<sup>3</sup> ERHSJ III: 671, Jurić 2010a: 785.

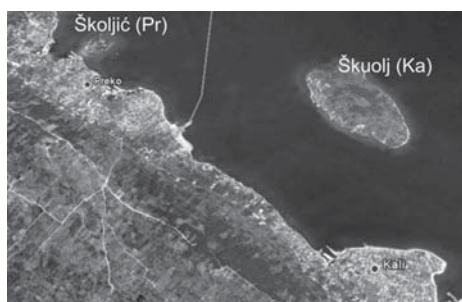
<sup>4</sup> Jurišić 1964, Finka, Šojat 1968, 1973–74, Juraga 2010, 2010 i Skračić (ur.) 2010 (kazalo).

### 3.1. Geografski apelativi – *Školj*

U svim relevantnim rječnicima ova se riječ opisuje jednostavno kao ‘otok’, ili eventualno kao ‘manji otok’, ako je riječ o deminutivu (*Školjić*), bez detaljnijeg opisa značenja.<sup>5</sup> Uvidom u stanje na terenu, na zadarskom i šibenskom otočju, ali i drugdje, došao sam međutim do zaključka da spomenuta imenica, onda kada se rabi kao toponim, ima jasno određeno „specifično značenje“ koje je bitno uže od onoga koje nalazimo u rječnicima i u svakodnevnoj komunikaciji. Na slikovnim prikazima 1–4 ilustrirat ću samo nekoliko najreprezentativnijih primjera, a ostale koje sam zabilježio donosim niže uz komentar:



Prikaz 1: Nevidane – Mrljane (o. Pašman)



Prikaz 2: Preko – Kali (o. Ugljan)



Prikaz 3: Bargulje (o. Molat)



Prikaz 4: Jezera (o. Murter)

<sup>5</sup> ARJ (s. v. *školj*): »otok; otočić; greben u moru; od tal. scoglio.«, HER (s. v. *škōlj/škōj*): »1. manji otok; otočić 2. morski greben, hrid«, Jurišić 1973 (s. v. *škōlj*): »otok«, Šimunović 2009 (s. v. *škōj*): »otok« itd.

Iz ilustriranih primjera jasno se vidi da *Školj*, odnosno *Školjić*, u toponimiji sjeverne Dalmacije<sup>6</sup> (a koliko mi je poznato isto vrijedi i za ostatak hrvatskoga dijela Jadrana) nije tek bilo koji ‘dio kopna okružen morem’. Riječ je naime redovito o otoku u prvom obalnom nizu u odnosu na središte imenovanja, najčešće pred samim naseljem, i vidljivom iz teritorija matičnog naselja. Da je to doista tako, redom potvrđuje i preostalih petnaestak primjera za koje upućujem na objavljene toponomastičke karte otočja sjeverne Dalmacije:<sup>7</sup> *Mali i Veli Školj* (Vrgada), *Gaćinov i Maćin Školj* (Mali Iž), *Školj* (Veli Rat), *Školj* (Božava, var. *Božavski školj*), *Školjić* (Brbinj, zatvara *Brbinjsku valu*), *Školj* (Premuda), *Zmorašnji i Južnji Školj* (Zverinac), *Burnji i Donji Školj* (Sali – Telašćica), *Fižulov Školj* (Dragove), *Luški Školj* (Luka – Dugi otok), *Školjac* (Savar), *Škojić* (dva otočića pred Murterom, jedan pred uvalom *Hramina* i jedan uz južnu obalu), *Školjić* (Jezerca), *Školjić o Koromašnje* i *Školjić o mikavice* (Žirje) i *Školj* pred lukom u Pakoštanima. Uz te primjere, pod već spomenutom natuknicom P. Šimunović navodi i »ime za otok Hvar na Braču«, što pokazuje da *školj* u toponimiji ne mora nužno biti mali i nenaseljeni otočić, greben ili hrid<sup>8</sup>, kako bi se moglo zaključiti iz sjevernodalmatinskih primjera, već da to itekako može biti i veliki i naseljeni otok, pod uvjetom da je među prvima u nizu.<sup>9</sup> U prilog istomu zaključku ide i podatak da ni u jednome zabilježenom slučaju *školj/školjić* nije otok koji iz središta imenovanja nije moguće vidjeti prostim okom. Osobito je u tom smislu uvjerljiva kornatska toponimija, gdje se na cijelome otočju (152 otoka!<sup>10</sup>) tek jedan jedini otok zove *Škuj*<sup>11</sup>, i to upravo onaj koji, gledamo li na Kornate iz Murtera, dominira kadrom i nadvisuje cijeli južni dio otočja. Izuzmemo li vrhove na samome otoku Kornatu, *Škuj* je sa

<sup>6</sup> Sintagmama *sjeverna Dalmacija* i *sjevernodalmatinski* služim se radi uštede prostora, s obzirom na to da su primjeri koje donosim uglavnom sa zadarskog i šibenskog otočja. U sjeverno-dalmatinske otoke obično se ubrajaju šibenski i zadarski otoci i otok Pag (Faričić 2006).

<sup>7</sup> Svi su podatci iz Skračić 1987, 1996, Skračić (ur.) 2006, 2007, 2009b, 2010 i Jurić 2008 i 2010a.

<sup>8</sup> Terminima *greben* i *hrid* služim se radi isticanja opozicije ‘uvijek iznad površine’ (greben) ~ ‘povremeno iznad površine’ (hrid), prema Stražičić 1997. Strogo poštovanje terminoloških opozicija *mali otok* ~ *otočić* i *otočić* ~ *greben* nije međutim presudno za ovu analizu pa se tim terminima služim neovisno o kriterijima koje su postavili geografi.

<sup>9</sup> U govoru Splita sličnu vrijednost ima toponim *Brač*, u izrazima *Prvi Brač* ‘Brač’, *Drugi Brač* ‘otok Hvar’ i *Treći Brač* ‘otok Vis’. B. Matoković međutim ističe da »Splicani sve otoke zovu Brač!« (Matoković 2004).

<sup>10</sup> Prema HGI 1955.

<sup>11</sup> P. Skok ovaj nesonim izvodi iz *škulj* „uškopljen ovan, Schöps, verve“ (Skok 1950: 130 i ERHSJ III: 404, vidi i ARJ s. v. *škulj*), no budući da ovaj vlaški ovčarski termin čakavci očito nisu preuzeli, što se vidi i po njegovu izostanku u nizu relevantnih čakavskih rječnika (Jurišić 1973, Hraste, Šimunović 1979, Dulčić, Dulčić 1985, Piasevoli 1993, Martinović 2005, Oštarić 2005, Juraga 2008 i 2010 i Šimunović 2009), skloniji sam povjerovati da je kornatski *Škuj* etimološki isto što i *školj*.

svojih 145 m najviši vrh na otočju, a svojim položajem između rta *Opat* i otočića *Smokica* on doslovno strši na glavnome murterskom ulazu u *Kurnate*.

Zanimljivosti vezane uz vrijednost ovoga leksema u govoru Murtera ne tiču se jedino njegova značenja, već i njegova oblika i apelativnog statusa, pa ću se na nj nanovo osvrnuti u poglavlju o riječima specifične upotrebe.

### 3.2. Pridjevi – „vodeni“

Toponimska specifičnost značenja ne odnosi se konačno samo na imenice. I pridjevi u toponimiji često imaju značenja koja ne odgovaraju njihovu izvornomu apelativnom značenju u dotičnom govoru. Po načinu na koji se iz njihova apelativnog značenja izvodi njihovo specifično toponimsko značenje, sadržaj pridjeva u toponimiji gotovo u pravilu bismo mogli opisati kao metonimijski ili kao antonimijski uvjetovan semantički pomak. Česti i dobro poznati su primjeri determinananta *gornji* (SE) i *donji* (NW)<sup>12</sup>, zatim *crni* i *bijeli*, gdje *crn* uglavnom imenuje referente koje bismo mogli doživjeti kao ‘tamne’, ‘guste’, ‘pošumljene’ i sl., dok se *bijel*, dakako, odnosi na relativno svijetle, ali ne nužno i sasvim bijele referente (uglavnom kamenita područja, sivkasta tla i sl.). Isti semantičko-onomastički postupak uočio sam primjerice i u potvrdama toponimijske upotrebe pridjeva *vodeni*. Od sedam zabilježenih primjera na zadarskom i šibenskom otočju samo u jednom slučaju pridjev *vodeni* (i iz njega izvedene imenice) imenuje referent s nalazištem slatke vode – otočić *Vodeni* u otočnom skupu *Kukuljari* na području južnoga murterskog akvatorija. Svi preostali „vodeni“ nemaju na sebi ni traga vodi u bilo kojem obliku, redom: *Veli* i *Mali Vodenjak* (ime dviju susjednih uvala na Ižu, po kojima je čak i dominantno brdo iznad uvale dobilo ime *Vodenjaški vrh*), *Vodenjak* (otočić kod Ista), rt *Vodeni* i uvala *Vodena* (na Zlarinu) i otočići *Vodeni Opuh* i *Vodenjak* (dva puta u Kornatima). Što je točno poslužilo kao motivacija imenovanja spomenutih referenata nije sasvim jasno, ali je neosporno to da je i ovdje riječ o specifičnoj toponimijskoj specijalizaciji značenja riječi iz općeg leksika, u ovom slučaju pridjeva. Broj primjera i širina područja na kojemu se ovi toponimi nalaze potvrđuju i to da opisana specijalizacija nije slučajna. Teško je reći radi li se o jednoj ili o više različitih motivacija, no jedna se mogućnost čini prilično izglednom – u gotovo svim primjerima *vodeni* stoji u opoziciji s nekim antonimnim pojmom koji je sazdan u imenu susjednog, ili po izgledu i veličini bliskog mu referenta. Tako primjerice kornatski *Vodeni Opuh* stoji u opoziciji s *Kamenim*, *Vodenjak* kod Ista stoji naspram otočića *Kamenjaka*, *Vodeni Kukuljar* stoji pored *Babuljastoga* (*babulj* = ‘kamen’), uvala *Vodena* i rt *Vodeni* na Zlarinu čine par s uvalom *Jamena*, a kornatski

---

<sup>12</sup> Duduković 1993, Frančić, Mihaljević 1997–98.

otočić *Vodenjak* sa susjednim otočićem *Gominjakom* (< *gomila*). Sve nabrojene opozicije, ali i izgled i položaj dotičnih otočića, upućuju na zaključak da je „vodeni“ u otočnoj toponimiji zapravo „niži“ član u paru čiji je viši i izgledom dominantniji član označen kao „kameni“ (iako su oba u pravilu podjednako kamenita). Tumačenje po kojemu pridjev *vodeni*, kao specifični toponimijski leksem, znači otprilike ‘nizak’, ‘plitak’ ili ‘bliži moru’, ujedno je i ključ za tumačenje imena dviju iških uvala koje sam na početku spomenuo, jedinih „vodenjaka“ iz popisa koji nemaju svoj antonimijski parnjak. Uvale *Veli* i *Mali Vodenjak* naime razdvaja plitki sprud, što se jasno vidi i na prikazu 5.



Prikaz 5.

#### 4. Riječi specifične upotrebe

Skupinu riječi sa „specifičnom toponimskom upotrebom“ čine riječi ili leksičke osnove koje nalazimo jedino u toponimiji, i to najmanje dva puta u istom ili sličnom obliku, u imenima referenata koji dijele isto specifično razlikovno obilježje. Najčešće su to riječi kojima se izgled ili neko drugo svojstvo referenta opisuju neizravno, metonimijom ili metaforom.<sup>13</sup> Velik dio tih riječi izvedenice su čija osnova može biti i sasvim prozirna i prisutna i u općem leksiku (npr. murtersko *Kalahatîn* < *kalahât* ‘tesar brodograditelj’), no ima i primjera kada podjednaku razinu toponimijske leksičnosti iskazuju i potpuno nerazumljive i neprozirne riječi. Pojedine riječi svoje mjesto u strukturi općeg leksika jednostavno prepuštaju nekoj drugoj riječi, specijalizirajući se istodobno isključivo za toponimijsku upotrebu. Jedna od takvih riječi je i već spominjano murtersko *škója*. Osobitu kategoriju čine geografski apelativi tipa *sika*, bez specifičnoga toponimijskog značenja, ali s prostorno diferenciranom toponimijskom upotrebom.

<sup>13</sup> Jurić, Vuletić 2006: 94–97.



#### 4.1. Specifične toponimijske metafore i metonimije

Zbog izražene razmrvljenosti, šarolikosti i slikovitosti prirodnih oblika, otočni prostor sjeverne Dalmacije, i unutar njega osobito Kornatsko otočje, iznimno je bogato „nalazište“ neleksikaliziranih toponimskih metafora i metonimija. Iako su uglavnom bez stvarne apelativne vrijednosti, riječi toga tipa, a najčešće je riječ o sasvim prozirnim složenicama, višekratno se pojavljuju u imenima referenata koji dijele isto razlikovno obilježje (i gotovo bez iznimke jedino u njima) pa nije teško zaključiti da te riječi imaju vrlo precizno određena specifična toponimska značenja, primjerice: *Kalahatin* (7) ‘hrid opasna za plovidbu’<sup>14</sup>, *Čavatul* i *Čavlin* (2) te *Oključ*, *Oključna*, *Oključić* i var. (4) ‘dio kopna koji „zatvara“ uvalu ili zaljev’ (usp. *Čavlena*, *Zaklopatica* i *Zaporinovac*)<sup>15</sup>, *Kobiljak* (11) ‘vrh nalik na sedlo’<sup>16</sup>, *Zaglav*, *Zaglavčić* i var. (više od 30 potvrda) ‘poluotok koji završava oblom uzvisinom’<sup>17</sup>, *Prišnjak* (4) ‘otok koji je položen „poprijeko“, okomito smjeru pružanja ostalih otoka’<sup>18</sup>, *Tovarnjak* (3) ‘otočić s jednom plitkom stranom’ (vjerojatno radi lakšeg iskrcavanja ostarjelih magaraca)<sup>19</sup> itd. Osobito zanimljivu podskupinu čine riječi potpuno tamna postanja čija učestalost u toponimiji također ide u prilog njihovu specifičnome apelativnom statusu. Takvi su primjerice hidronimi *Aranj* (i var.) i *Ĵadro* (i var.) s nekoliko desetaka potvrda<sup>20</sup>, ali i nešto manje učestala *Lonča* (7), koja se pojavljuje jedino u kornatskom otočju i redovito imenuje rt s prevlakom i manjom uzvisinom na kraju<sup>21</sup> koji se, gledan sa strane, može usporediti s vrhom koplja (neovisno o tome slažemo li se ili se ne slažemo sa Skokovom etimologijom < LANCEA<sup>22</sup>). Sudeći po relativno velikoj međusobnoj udaljenosti između istoimenih referenata, specifično toponimsko značenje valjalo bi pripisati i nesonimu *Aba* (3), a posve vjerojatno i nesonimu *Kurba* (2), dakako ako nije riječ o najprozirnijoj mogućoj motivaciji, oko čega također postoje različita mišljenja.<sup>23</sup> S obzirom na mali broj potvrda i

<sup>14</sup> Skračić 1987 (kazalo).

<sup>15</sup> Skok 1950: 29, JE I: 108, Vuletić 2007: 350, Jurić 2010b: 328–329.

<sup>16</sup> Šimunović 1986: 222.

<sup>17</sup> Skračić 1995: 321.

<sup>18</sup> P. Skok ovaj toponim na jednome mjestu izvodi iz *prišt*, a na drugome iz *prst* (za *Prišnjak!*). Vidi Skok 1950: 130, 131, 133 i Jurišić 1964: 1008.

<sup>19</sup> Za *Tovarnjak* i *Prišnjak* vidi Skračić 1984/85: 48 i slikovne prikaze u Skračić 2011: 159–167.

<sup>20</sup> Filipi 1984: 145, Šimunović 1986: 40, Skračić 1998: 227 i Vuletić 2010: 338.

<sup>21</sup> Skračić 1984–85: 48.

<sup>22</sup> Skok 1950: 131.

<sup>23</sup> P. Skok i B. Jurišić u toponimu *Kurba* vide „neprirođenu“ riječ, no Skračićeva analiza stanja na terenu i potvrda u povijesnim dokumentima pokazuje da njegova etimologija ne mora nužno biti prozirna kakvom se doima (Skračić *uskoro*).

na još manji broj zajedničkih razlikovnih obilježja imenovanih referenata, za uvjerljiviji zaključak o tome posljednjem toponimu ipak bi valjalo pronaći još argumenta.

Osim što imaju jasno određena značenja, riječi ovoga tipa ponekad su i dijalektno obilježene. Slikovita su u tom smislu Skračićeva opažanja o distribuciji toponima *Zaglav* (tridesetak potvrda na zadarskom otočju i nijedna u Kornatima!) i *Lonča* (sedam puta u Kornatima i nijednom u arealu *Zaglav*).

Specifičnim toponimskim leksemima valja smatrati i izvedenice toponimskih metafora koje se u općem leksiku pojavljuju isključivo kao zemljopisne imenice, potpuno ravnopravne starim slavenskim općim zemljopisnim imenicama. Takve su primjerice izvedenice česte toponimske metafore *Bok*: *Bočić*, *Bočac*, (var. *Bucac*, *Bojci*, *Bočina* i sl).

#### 4.2. Deapelativizirane imenice – murtersko *škója*

Ovoj skupini pripadaju riječi s izgubljenim apelativnim statusom (npr. *Rat* 'rt') i riječi čije je staro značenje očuvano jedino u toponimiji (npr. *Luka* 'polje okruženo brdima'<sup>24</sup>, *Blato* 'jezero' i sl.). Zajedno s ova dva posljednja primjera iznova je zanimljivo i murtersko *Škója* koje sam spomenuo u prethodnome poglavlju. Iako je u govoru prisutna, imenica *škój* u govoru Murtera ima do kraja upitan apelativni status, a njezina je kontekstualna obilježenost izražena do te mjere da bi se gotovo moglo reći da *škój* u govoru Murtera i nije opća imenica, barem ne po tradicionalno shvaćenom značenju pojma. Osim nesonima *Škuj* koji je, kako sam pokazao, potpuno toponimiziran i koji već i po svom obliku upućuje na to da je opće značenje 'otok' u određenom trenutku prestalo biti ono zbog kojeg se ta riječ upotrebljavala (to je značenje u potpunosti preuzela riječ *sika*, vidi niže), ova se riječ u govoru Murtera pojavljuje isključivo kao visoko specijalizirana i gotovo potpuno toponimizirana imenica. Značenje joj je „zemljišni posjedi Murterina na samome otoku Murteru“<sup>25</sup> i/ili 'posjedi na otočićima u neposrednom okruženju' (npr. »čupāti mäsline u Škóju«, »pōjti u Škója«, »u Škójima su bōje rodile mäsline něgo na Škóju...« itd.<sup>26</sup>). O vremenu u kojemu se opisana prilagodba počela događati i o stupnju do kojeg je toponimizacija ovoga murterskog apelativa došla jasno govori i činjenica da je jedini nominativni oblik u kojemu se riječ pojavljuje u govoru *pluralia tantum* sa starom množinom na -a (*škója/škója*).<sup>27</sup>

<sup>24</sup> Jurić 2010a: 787.

<sup>25</sup> Juraga 2010, s. v. *škōja*.

<sup>26</sup> Skračić (ur.) 2010: 149.

<sup>27</sup> Riječ je dakako o najizvornijem zatečenom stanju. U svakodnevnome govoru i osobito u pisanoj komunikaciji rabi se i „suvremeni“ nominativ jednine i množine. Tako je primjerice i u imenu područne osnovne škole *Murterski škōji*.

#### 4.3. Riječi prostorno diferencirane upotrebe – *Sika/Seka*

Analizirajući opise riječi *sika* u više jadranskih čakavskih rječnika i popisa toponimijske građe, kao i usmene opise s terena, osobito one u govorima zadarskog i šibenskog otočja i na trogirskome području, ustanovio sam, potaknut jednim britkim opažanjem V. Skračića, da stupanj uronjenosti u more onoga što se na pojedinim dijelovima Jadrana naziva *sikom* prostorno može bitno varirati.<sup>28</sup> Počet ću primjerom iz Brusja gdje Dulčić i Dulčić *siku* opisuju kao: »oštar kamen, stijena u moru (na površini)«<sup>29</sup>. Za Vis, u Fortunatovu se rječniku *sika* opisuje kao „kamen uz more“, ali i kao „morska hrid“ i „greben pod morem“, dakle kao nešto što može biti i pod morem i iznad njega. Sličan opis, u kojemu se također ne inzistira na tome da je *sika* iznad površine mora, nalazimo i kod P. Šimunovića: »kameni zub, za plime ispod, a za oseke iznad površine mora«, odnosno »greben pod morem« i »kamen uz more« u njegovu Bračkom rječniku.<sup>30</sup> Dalje prema zapadu, odrednica »iznad površine mora« ponavlja se i u rječniku govora Trogira<sup>31</sup>, uz napomenu da je zapravo riječ isključivo o ostrim obalnim stijenama, a ne o djelomično potopljenoj stijeni. U Žirju potom *sika* nanovo označuje 'hrid pod morem' koja za oseke može biti i na suhom (ondje nalazimo i dva toponima *Sika*, jedan imenuje hrid pod morem a drugi hrid iznad površine).<sup>32</sup> Sve do Murtera opisi su manje-više slični spomenutima, no počevši od Murtera prema sjeverozapadu započinje zona bitno drukčije konceptualizacije sadržaja ovoga leksema. U Murteru naimo *Sika* do kraja „izranja“ iz mora i dobiva značenje 'otok' (umjesto toponimiziranog *škof*), i to ne isključivo manji otok ili hrid, nego otok općenito (usp. kornatske nesonime *Sika*, *Sikica*, *Rāvna Sika* itd.<sup>33</sup>). I u govoru Vrgade *sika* je 'otok', ali, za razliku od Murtera, isključivo sitan otok, otočić ili greben.<sup>34</sup> Tako je i nešto dalje prema sjeverozapadu, u središnjem dijelu zadarskog otočja gdje nalazimo opise identične onomu u Vrgadi. Ispitanici s Iža i Rave izričito naglašavaju kako je *sika* uvijek iznad površine mora, a isti opis daje i A. Piasevoli u saljskom rječniku<sup>35</sup>. Dalje prema sjeverozapadu, na krajnjem rubu zadarskog otočja prema Kvarneru, *sika* se ponovo odnosi na referente pod morem, ali ovaj put dublje nego igdje i bez iznimke. Ponegdje

<sup>28</sup> Premda je za ovo opažanje nevažno, *sika* i etimološki označava nešto što je na suhom (< lat. *siccus*, vidi ERHSJ III: 215–216).

<sup>29</sup> Dulčić, Dulčić 1985, s. v. *sika*.

<sup>30</sup> Šimunović 1986: 256 i 2009: 856.

<sup>31</sup> Geić, Šilović 1994, s. v. *sika*.

<sup>32</sup> Finka, Šojat 1968 (kazalo).

<sup>33</sup> Skračić 1987 (kazalo).

<sup>34</sup> Jurišić 1973, s. v. *sika*.

<sup>35</sup> Piasevoli 1993, s. v. *sika*.

kao pličina, a ponegdje i kao morski greben na dubini ponekad i većoj od dvadeset metara. Taj su mi detalj više puta naglasili ispitanici s Ista i Škarde<sup>36</sup>, a slične je opise ranije dobio i V. Skračić za Molat, Premudu, Olib i Silbu<sup>37</sup>. Dalje prema sjeverozapadu, sudeći po građi koju za Kvarner donosi B. Jurišić<sup>38</sup>, prevladavajući oblik je *seka* i odnosi se, kao i južnojadranska *sika*, uglavnom na referente na suhom, uglavnom hridi i rtove.

Evidentno je dakle iz priloženog da ovaj toponimijski leksem u jadranskim govorima ima ponekad i bitno različitu upotrebu, iako mu je temeljni opis ('oštro kamenje') zapravo posvuda jednak. Važno je reći i to da pojavnost opisanih razlika nije potpuno sporadična, već da upućuje na određene pravilnosti u rasporedu. Čime su te pravilnosti uzrokovane, i postoje li uopće, ili je riječ tek o prividu i zgodno posloženim slučajnostima, pitanja su koja možda i ne bi trebala biti istraživački prioritet, no činjenica da su značenje i upotreba ove riječi mnogo složeniji od njezina opisa u rječničkim natuknicama svakako zaslužuje biti zabilježena u za to predviđenome onomastičkom naslovu.

## 5. Zaključak

Iz primjera koje sam iznio jasno je da velik broj „razumljivih“ riječi koje nalazimo u toponimiji nije moguće svrstati u kategoriju zemljopisnih apelativa, a da se pritom ne pribjegne krajnjem pojednostavnjivanju, pa čak i krivotvorenju njihova opisa. Važno je pritom istaknuti dva zaključka koji proizlaze iz ovoga teksta:

- 1) Toponimijsko „značenje“ riječi ponekad je različito od značenja iste te riječi u izvantoponimijskom kontekstu, čak i onda kada nije riječ o metaforama, što najbolje pokazuju primjeri tipa *školj*, *vodeni*, *kameni* itd.
- 2) Riječi koje u toponimiji evidentno nešto „znače“ nisu uvijek apelativi u dotičnome govoru, što se jasno da zaključiti po upotrebi riječi kao što su *Kalahatin*, *Tovarnjak*, *Lonča* ili *Aba*, ali i riječi kao što su *Oštrica* ili *Zaglav*, koje su tipološki mnogo bliže onomu što inače doživljavamo kao opće zemljopisne imenice (*punta*, *vala*, *prislig* itd.). Iznimno je važno ovdje istaknuti činjenicu da riječi tipa *Zaglav*, iako potpuno razumljive, po stupnju i po tipu apelativnosti nipošto nisu usporedive s riječima tipa *Bok*, *Kuk* ili *Glavica*, koje nisu samo „specifični toponimijski“, nego opći zemljopisni apelativi. Teško je naime zamisliti situaciju u kojoj bi govornik, barem onaj s otočja sjeverne Dalmacije, izgovorio rečenicu

---

<sup>36</sup> Jurić 2010a.

<sup>37</sup> Skračić 1996.

<sup>38</sup> Jurišić 1956 (kazalo).

tipa *Tamo ima jedan zaglav* ili ... *jedna oštrica*, gdje bi *jedan* zapravo imao funkciju aktualizatora imenice (odnosno neodređenog člana), za razliku od rečenica *Tamo ima jedan bok* ili ... *jedna glavica*, koje su bez dvojbe očekivane.

- 3) Pojedini geografski apelativi, kakav je primjerice *sika* (i var.), u toponimiji se na različitim mjestima mogu ostvarivati na različite načine, iako im je temeljno značenje isto.

Imajući u vidu navedene činjenice, raspravu o postojanju zasebne leksičke kategorije unutar toponimijskog leksika započeo sam s ciljem pronalaženja teorijskog i metodološkog okvira s pomoću kojega bi se ova vrijedna skupina riječi u jadranskoj toponimiji mogla izdvojiti, objediniti i protumačiti pod jednim naslovom. Ugleda li ikad svjetlo dana, taj će naslov bez sumnje predstavljati vrijedan doprinos hrvatskoj onomastici i leksikologiji.

## Literatura

- ARJ = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. sv. 1–23, 1880–1976, JAZU, Zagreb.
- DUDUKOVIĆ, B. 1993. Toponimi s toponimskim pridjevskim sastavnicama *donji* (*donja*, *donje*) i *gornji* (*gornja*, *gornje*) u Hrvatskoj, *Folia onomastica Croatica*, 2, Zagreb, 115–124.
- DULČIĆ, J., DULČIĆ, P. 1985. Rječnik bruškoga govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 7/2, 371–747.
- ERHSJ = Skok. P. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. sv. I–IV, JAZU, Zagreb.
- FARIČIĆ, J. 2006. *Sjevernodalmatinski otoci u procesu litoralizacije – razvoj, problemi i perspektive*. Prirodoslovno-matematički fakultet u Zagrebu, doktorska disertacija, Zagreb, 500 str.
- FILIP, A. R. 1984. Hidronimija zadarskih otoka, *Onomastica Jugoslavica*, 11, Zagreb, 111–154.
- FINKA, B., ŠOJAT, A. 1968. Govor otoka Žirja. *Rasprave Instituta za jezik*, 1, 121–220.
- FINKA, B., ŠOJAT, A. 1973–1974. Obalna toponimija zadarsko-šibenskog kopna i šibenskog otočja. *Onomastica Jugoslavica*, 3–4, 37–65 + 6 karata.
- FRANČIĆ, A., MIHALJEVIĆ, M. 1997–1998. Antonimija u hrvatskoj ojkonimiji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 23/24, 77–102.
- FRANČIĆ, A. 2005. Značenje imena. U: *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb – Split, 235–241.

- GEIĆ, D., SLADE ŠILOVIĆ, M. 1994. *Rječnik trogirskog čakavskog govora*. Muzej grada Trogira, Trogir.
- HER – *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Glavni urednici: Ljiljana Jojić i Ranko Matasović, Novi Liber, 2002–2004, Zagreb.
- HGI – *Razvedenost obale i otoka Jugoslavije*, Hidrografski institut JRM, Split, 1955.
- HRASTE, M., ŠIMUNOVIĆ, P., OLESCH, R. 1979. *Čakavisch-deutsches Lexikon, Band I–III*, Köln–Wien.
- JE – Vinja, V. 1998–2004. *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*. knjige I. A–H (1998), II. I–Pa (2003) i III. Pe–Ž (2004), JAZU/Školska knjiga, Zagreb.
- JURAGA, E. 2008. Staročakavski leksemi u pojedinim čakavskim govorima. *Croatica et Slavica Iadertina*, 4, 191–198.
- JURAGA, E. 2010. *Rječnik govora otoka Murtera*. Murter – Šibenik.
- JURIĆ, A., VULETIĆ, N. 2006. Toponimija naselja Sv. Filip i Jakov. *Folia onomastica Croatica*, 15, 81–112.
- JURIĆ, A. 2008. Suvremena ravska toponimija (izvješće s ponovljenoga terenskog istraživanja). U: *Otok Rava*, zbornik radova sa znanstvenoga skupa o Ravi, Sveučilište u Zadru, 123–146.
- JURIĆ, A. 2010a. Toponimija Ista i Škarde. U: *Otoci Ist i Škarda*, Faričić, Josip (ur.), Sveučilište u Zadru, 779–808.
- JURIĆ, A. 2010b. Leksik murterske toponimije. U: *Toponimija otoka Murtera*, Skračić, Vladimir (ur.), Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 321–334.
- JURIŠIĆ, B. 1956. Toponimika zapadne Istre, Cresa i Lošinja, *Anali Leksikografskog zavoda FNRJ*, sv. III, Zagreb.
- JURIŠIĆ, B. 1964. Iz primorske toponimike zadarskog i šibenskog kraja, *Pomorski zbornik*, 2, Zadar, 985–1011 + dvije karte.
- JURIŠIĆ, B. 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade, II dio*, Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika, prilog: Nazivi pojedinih predjela, 251–252, Zagreb.
- MARTINOVIĆ, Ž. 2005. *Rječnik iškoga govora*. Gradska knjižnica Zadar, Zadar.
- MATOKOVIĆ, B. 2004. *Ričnik velovaroškega Splita*, Denona, Zagreb.
- OŠTARIĆ, I. 2005. *Rječnik kolanjskoga govora ili Ričnik mista Kolana na otoku Pagu*. Matica hrvatska, Zadar.
- PETI, M. 1999. O tzv. sadržaju imena. *Folia onomastica Croatica*, 8, 97–122.
- PIASEVOLI, A. 1993. *Rječnik govora mjesta Sali*. Matica hrvatska, Zadar–Sali, Zadar i Sali, 1993.
- SKOK, P. 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Jadranski institut JAZU, Zagreb.

- SKRAČIĆ, V. 1987. Toponimija kornatskog otočja, *Onomastica Jugoslavica*, XII, Zagreb, 17–218 + dvije karte.
- SKRAČIĆ, V. 1991. Reambulacija Skokovih toponima na otocima sjeverne Dalmacije. *Onomastica Jugoslavica*, 14, 21–28.
- SKRAČIĆ, V. 1995. Saljski toponomastički leksik u kornatskoj toponimiji. *Filologija*, 24–25, 317–324.
- SKRAČIĆ, V. 1996. *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*, Književni krug Split /Matica hrvatska, ogranak Zadar.
- SKRAČIĆ, V. 1998. Hidronimi na zadarskim otocima i zadarskom kopnu u XIV. i XV stoljeću. *Folia onomastica Croatica*, 7, 221–235.
- SKRAČIĆ, V. (ur.) 2006. *Toponimija otoka Pašmana*. Sveučilište u Zadru/Centar za jadranska onomastička istraživanja, Zadar.
- SKRAČIĆ, V. (ur.) 2007. *Toponimija otoka Ugljana*. Sveučilište u Zadru/Centar za jadranska onomastička istraživanja, Zadar.
- SKRAČIĆ, V. 2009a. Višeimenost u jadranskoj nesonimiji (na primjeru Kornatskog otočja). *Geoadria*. 14/1, 141–163.
- SKRAČIĆ, V. (ur.) 2009b. *Toponimija otoka Vrgade*. Sveučilište u Zadru/Centar za jadranska onomastička istraživanja, Zadar.
- SKRAČIĆ, V. (ur.) 2010. *Toponimija otoka Murtera*. Sveučilište u Zadru/Centar za jadranska onomastička istraživanja, Zadar.
- SKRAČIĆ, V. 2011. *Toponomastička početnica – opći pojmovi i metoda terenskih istraživanja*. Sveučilište u Zadru, Zadar.
- SKRAČIĆ, V. 2007. Dvije Kurbe i dva Gangarola, *Folia onomastica Croatica*. 16, 193–205.
- STRAŽIČIĆ, N. 1997. Prilog poznavanju ukupnog broja hrvatskih jadranskih otoka i broja naseljenih otoka među njima. *Pomorski zbornik*, 35, 219–240.
- ŠIMUNOVIĆ, P. 1986. *Istočnojadranska toponimija*. Logos, Split.
- ŠIMUNOVIĆ, P. 2009. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- VULETIĆ, N. 2007. Toponimi romanskog postanja na Ugljanu i Pašmanu. U: *Toponimija otoka Ugljana*. Skračić, V. (ur.), Sveučilište u Zadru/Centar za jadranska onomastička istraživanja, Zadar, 345–360.
- VULETIĆ, N. 2010. Problem stare romanske toponimije u murterskom otočnom skupu. U: *Toponimija otoka Murtera*, Skračić, Vladimir (ur.), Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 335–342.

## Lexique toponymique spécifique (d'après les exemples de la toponymie côtière et insulaire de la Dalmatie du nord)

### Résumée

A la différence de l'analyse traditionnelle du lexique toponymique qui ne prend en considération que les mots faisant partie du lexique commun, ou bien les mots qui en faisaient partie à l'époque (p. ex. *blato, hripa, glava, kuk, rat, plasa, polje, zgon* etc.), la méthodologie et la terminologie utilisées pour l'identification du « lexique toponymique spécifique » prennent en considération aussi les mots et les significations non-attestés dans le lexique commun, mais qui ont tout de même d'une valeur appellative spécifique (p. ex. *Lonča, Kalahatin, Kobiljak, Prišnjak, Zaglav* etc.). La preuve d'un sémantisme spécifiquement toponymique des mots de cette catégorie est sans doute le fait qu'ils sont attestés dans plusieurs endroits différents, toujours en fonction des noms des référents partageant les mêmes traits distinctifs. Au cours du passage du lexème dans la catégorie « toponyme », la signification d'un nombre d'appellatifs géographiques change, soit par un déplacement, soit par une restriction, tout en restant la même dans leur usage extra-toponymique. Les deux sous-catégories principales du lexique toponymique spécifique sont a) les lexèmes ayant une signification spécifique et b) les lexèmes ayant un emploi toponymique spécifique. La méthode et la terminologie proposées dans l'article créent un cadre indispensable pour la définition, l'identification et l'analyse de toute une série des mots dont l'usage toponymique est spécifique, et dont le traitement dans les sùvres lexicographiques croates fut jusqu'ici insuffisant.

Ključne riječi: toponimijski leksik, toponimija, sjevernodalmatinsko otočje

Key words: toponimic lexicon, toponymy, North-Dalmatian archipel